

nek hangsúlyozása, a helyes arányérzék, tehát mindazon diszciplínák, amelyek az interpretátor Bartókot úgymond magányos larkássá tették korának zongoristaseregében, s tulajdonképpeni okozói annak, hogy a XX. század egyik legkiemelkedőbb zenei egyénisége – valljuk be őszintén – soha nem vált igazi pódiumsztárrá. Ám a lemez megvásárló zenekedvelő a pénzéért lehetőleg az érem mindkét oldalát szereiné magáénak tudni. Teljes joggal vágyik tehát olyan előadásra, amely az egyszerűség élményével hitelesítve fedi föl számára a legtöbbet – formai és hangzási vonatkozásban egyaránt – a műből. A Boulez-lemezen szereplő kompozíciók tekintetében be kell azonban érnie a jelenlegi kínálattal, amelyhez képest egyáltalán nem kell szégyenkezniük a lemez készítőinek: a CONCERTO esetében az egyik legjobb, a NÉGY ZENEKARI DARAB esetében pedig a legjobb felvételtől lévén szó. Ennek azonban vajmi kevés köze van a lényeghez, az mindenképpen áldozatul esik a mondanivaló felületes megközelítésének, a sablonos zenekari megoldásoknak, a zeneipar létrehozta művészi uniformizálódásnak. Szeretet, gond, kézmű, bizony üres szavakká lakultak a stúdiók légkörében, a pernyi pontossággal beosztott felvételi időtől szorongatva. Nagyon-nagyon kevés a zenekari felvétel, amelynek hallatán mindez nem nyilvánvaló. Boulez lemezein szinte egyetlen ütem sincs, amelyet ne lehetne szívesben, jobban, a anyanyelvűhöz szívesen elképzelni. Kérdezhetnénk, hol maradtak az ELEGIA egymásra licitáló feljajdulásai? Miért nem rajzolódik ki semmi a háttérre a NÉGY ZENEKARI DARAB bevezető tételében? Miért ilyen szűkkehlő a CONCERTO, és miért olyan színtelen a zenekari darabok közjátéka? Mit számít a tüneményes virtuozitás, a legendás chitragói vonós- és lüvészhangszín, a hangmérnök által kikevert, valószínűleg optimális hangzás, amikor a bartóki zene kvintesszenciáját kell megragadni? Egyetlen recsegő-roppogó, Bartók játszott a fonográfhenger megballgatása elég ahhoz, hogy bárki megérezze: eledlég csakis a szerzőnek sikerült maradéktalanul.

Felreértés ne essék: a recenzióknak nem célja, hogy eltántorítson a lemez megvásárlásától. Ellenkezőleg: a párosítás, a tagadhatatlanul magas színvonalú zenekari játék önma-

gában is elég, hogy a felvételnek előkelő helyet biztosítson bármely gyűjteményben. Hogy mikor váltja fel a jobh, az igazibb: nos, ez már nem a gyűjtőkön múlik.

Kocsis Zoltán

A HALÁLBA KEVÉLYKEDÉS ÉVSZÁZADAI

Zonda Tamás: *Az öngyilkosság kultúrtörténete
Végeken-alapítvány, 1991. 233 oldal, 198 Ft*

Magyarország 1968 óta világszó az öngyilkossági statisztikákban: száz év alatt az ország feltornázta magát a világstatisztika tizenötödik helyéről az elsőre. Ehhez képest a magyarországi öngyilkosságok szakirodalmi viszonylag szegényes. Ha 1958 óta újra nyilvánosságra hozták is az öngyilkosságokra vonatkozó statisztikai adatokat, a rendszerváltásig a szuicidológia nem számított hivatalosan támogatott tudománynak. Az előrejutás szempontjából sokkal előnyösebb volt, ha például egy ideggyógyász valamilyen ritkaságszámba menő hémulációs idegrendszeri betegséget választott kutatási témául, mint az összehasonlíthatatlanul nagyobb népegészségügyi súlyú öngyilkossági problematikát. Az öngyilkosságokra vonatkozó mentalitástörténeti munkák pedig még ezen a szűkös magyar szakirodalmon belül is fehér hollónak számítottak.

Pedig sokan sejtették – illetve részletes feltáró kutatások hiányában nyugodtan mondhatjuk: ma is inkább csak sejtjük –, hogy a magas magyar öngyilkossági mutatószám más tényezők mellett a szociokulturális hagyományokkal is összefügg. A magyar kulturális tradíció inkább megértő az öngyilkossal szemben. Bizonyos öngyilkosságok (Teleki László, Széchenyi István, József Attila, Teleki Pál, Launovits Zoltán, Domján Edit, Szécsi Pál) körül romantikus kultusz képződött, burjánoznak a mítikus legendák. Ezeknek a nagy embereknek a példája már az iskolai történelem- és irodalomóráktól kezdve modelként sugallja, hogy bizonyos helyzetekben az – Ady kifejezésével – „meghívott halál”

legitim kiút. Néha még az elkövetés módját is megszabja a modell: a balatonszárszói vasútállomáson vagy a közelében József Attilát követve minden évben elkövetnek néhány öngyilkosságot.

Zonda Tamás pszichohistóriai munkája úrtól tehát he – paradox módon egyébként a szuicidiumokkal intenzíven foglalkozó nemzetközi szakirodalomban is. Az öngyilkosság történeti kutatása mind az *Annales*-iskola nyomán világszerte elterjedt történeti demográfiai kutatásokon belül elhanyagolt (ami valószínűleg a nehezen leküzdhető módszertani nehézségekkel függ össze), mind pedig az orvostörténeti kutatások keretei között.

Egy ilyen munkát háromfajta módon lehetett volna megírni. Az öngyilkosság mentalitástörténete lehet az egyszerű emberek, a népesség és egyes fontos intézmények (például az egyházak) képviselői beállítottságának története (úgy, ahogy ezt Philippe Ariès csinálta a gyermekkorról és a halálról szóló munkáiban); lehet az öngyilkosság eszmétörténete (kiemelkedő emberek, főleg filozófusok vélekedése az öngyilkosságról), és lehet történeti szociológia. Nem von le semmit Zonda kitűnő munkájának értékéből, ha megállapítjuk, hogy az első két beállítottság színvonalas szintézise – és a legkevésbé történeti szociológia az *Annales*-irányzat felfogása értelmében, amely a történettudományt a múlt szociológiájának minősítette. Vagyis inkább szellemtörténeti, mint szociológiai. Pedig az utóbbi lett volna a legérdekesebb és a legkonceptiózusabb – de ehhez csakugyan egy fél történettudományi kutatóműzet vagy legalábbis egy új Ariès vagy Marc Bloch kellett volna.

Zonda a maga elé kitűzött feladatot színvonalasan és alaposan oldotta meg. Személyi adottságainál fogva is alkalmas volt ennek a könyvnek a megírására: egyfelől klinikumban dolgozó pszichiáter orvos, másfelől író, költő, a művészetet kedvelő és filozófiai hajlamú ember. Az elmegyógyászok általánosságban a legműveltebb orvosoknak számítanak, de Zonda tájékozottsága még ezen a „céhen” belül is kiemelkedő és dicséretre méltó.

A szerző szemügyre veszi szinte az egész történelmet, az ősembertől a XIX. század végéig, és nem hagyja ki vizsgálódásából az

Európán kívüli – japán és iszlám – kultúrákat sem. Nem az ő hibája, hogy annál ritkábbak a biztosnak számító állítások és annál gyakoribbak az ingatag és néha túlságosan is nagyvonalú hipotézisek, minél régebbi korokra tekint vissza és minél kevesebb az írott anyag. Mindazonáltal az utóbbi sem gáncias a tévedések elkerülésére. Aránylag nem régi korokról, például a korai újkorról tudjuk, hogy széles értelemben vett irodalmi termékekben nem szívesen foglalkoztak a halállal és a hetséggel, pedig az utóbbiak sokkal inkább jelen voltak hétköznapijukban, mint a későbbi századok során. A Bibliában előforduló kisszámú öngyilkossághól és a diaszpórá-zsidóság alacsony öngyilkossági arányszámából tehát nem lehet okvetlenül arra következtetni, hogy az ókori palesztinai zsidóságnál kevés volt a szuicidium. Ugyanez vonatkozik más korokra, más népekre, más kultúrákra is.

Zonda túlságosan is ráhagyatkozik az írott forrásokra, és a kellesténl ritkábban tesz kérdőjelet a régi tekeresek, kódexek, krónikák margójára: úgy gondolja, hogy amiről gyakran írtak, az okvetlenül gyakori volt, amiről pedig csak hébe-hóba, az mindenképpen ritka. Ez sok vonatkozásban igaz, de nem mindig. Tabutémákról még a tücsökről-bogárról elmélkedő történetírók, filozófusok, szépírók sem feltétlenül értekeznek szüntelenül vagy szívesen.

Nehéz feloldani például azt az ellentmondást, hogy a mezopotámiai, babiloni irodalom szerinte tele van a halálvágy témájával, de kevés vagy teljesen hiányzó az önkezdő halálra történő utalás. Lehet, hogy mind a babiloniaknak, mind pedig foglyaiknak, a folyóközbe száműzött zsidóknak csakugyan alacsony volt az öngyilkossági arányszámuk és hasonló az öngyilkossággal kapcsolatos mentalitásuk – ami egyébként más vonatkozásokban olyannyira eltért. A bibliai írók Babilonra vonatkozó, nem éppen hízelgő véleménye nem pusztán azzal függ össze, hogy Nebukadnezár elhurcolta őket a hazájukból. A zsidók mint földhöz és rögöz kötött, szilárd hitű pásztor- és földművesnép a népies-urbánus ellentét jegyében nyilván mélyen megvetették a világvárosias, kozmopolita, a bankokat és a pénzváltást életre hívó, üzletelő, kereskedő és csenészelő, laza vallású babiloniai-

kat, akiket, ha éppen maguk között voltak, nyilván szatócsnépnek csúfoltak. Eppen az öngyilkosság vonatkozásában pendultek volna egy híron?

De csakugyan nem lehetetlen, hogy a közel- és közép-keleti (továbbá az indiai és kínai) ókori kollektivisták kultúrák erősen integrált jellegükkel, aprólékos magatartási szabályokkal – amelyeknek az egyes ember különösebb zúgolódás nélkül alávetette magát – szoros közösségi hálózatokkal, amelyet az egyén készen kapott, és amelynek alakítására kis jätéktere volt, alacsonyabb öngyilkossági hányadot produkáltak, mint a görög és római antikvitás individualistább, rugalmasabb életviteli elveket felmutató, változatosabb életvezetési stratégiák között választani engedő, popperi értelemben nyitottabb társadalmi. Az egyik oldalon a durkheimi altruista öngyilkosság áll – példája a massadai tömeges önkézü halál –, a másikon pedig a modern, jelenkori társadalmakra is jellemző anómias modell – a névtelen athéni vagy római polgár eszerint vehetett véget, ha éppen véget vetett, az életének. Az altruista öngyilkos túlságosan, az anómias túl kevéssé van integrálva a társadalomba. Zsarnokibb rendszerekben paradox módon ritkább az öngyilkosság (a huszadik századi Magyarországon az ötvenes évek első felében ölték meg magukat a legkevesebben). Zonda módszere, amely abból indul ki, hogy az öngyilkosságra vonatkozó nézetek összefüggnek a kor általános világnézetével, életfilozófiájával, uralkodó vallási rendszerével, és az utóbbiakból indul ki, hogy aztán belőlük vezesse le a szuicidiumra vonatkozó véleményeket és beállítottságokat, ezért nem dicsérhető eléggé.

A keresztény középkor egyszerre hozta az ókori stoikusaihoz, epikureusaihoz és más irányzatokat követő filozófusaihoz képest a szigorú önmagát és a ritkábbá váló öngyilkosságokat, hogy aztán az utóbbiakat a reneszánszsal a szabadabb felfogás és a gyakorlatibb „hablilba hervélykedés” (Shakespeare kifejezése) váltsa fel. Az önkézü halál jogáért vívott harc része lett az emberi autonómiáért folytatott küzdelemnek. Úgy tünik, hogy ez a jelenség az öngyilkosság kultúrtörténetének feloldhatatlan paradoxonja marad: bár az öngyilkosságot mind a humanista orvostudomány, mind pedig (ha nem is kivétel nélkül) az

egyéni szabadságra törő mindennapi gondolkodás, a „common sense” sajnálatos, megelőzendő jelenségnek, minden megértése mellett negatívnak tartja, prevenciójára, arányszámának csökkentésére antihumanista rendszerek és legalábbis erős antihumanista elemeket tartalmazó gondolatrendszerek alkalmasabbak. A közvélekedés és a vulgáris politikai publicisztika úgy tartja, hogy a diktatúrák „hajszolnak” több embert az öngyilkosságra. Ez nem igaz. Ceausescu Romániájában kevesebb ember ölte meg magát, mint Kádár Magyarországon; Szabadkán több, mint Kolozsvárott.

Hogyan tovább? Jó lenne, ha valaki – talán éppen Zonda – megírná a magyar öngyilkosságok mentalitástörténetét, historikus szociológiáját; ha nem is az őshazától napjainkig, de kezdetnek legalább a XIX. és a XX. századét. Némely híres magyar öngyilkosság agyonbeszéltek tünik ugyan, de a magyar öngyilkossági járvány kontextusában leldolgozva az új szempontok nyomán talán még Csáth Géza, József Attila vagy Teleki Pál halálának vizsgálata is hozhat új eredményeket. Jó lenne, ha a mindeddig jobbára a társadalomelméleti önkorlátozás stratégiáját követett magyar pszichológia kísérletet tenné illetékességi körét, és eredményeivel behatolna a történettudományba, az irodalomtörténetbe, a filozófiába. Zonda könyve egyike az első fecskéknek, akik – talán – tavaszt csinálnak majd.

Harmat Pál

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

Kedves Réz Pál!

Nem fárasztalak túlságosan sűrűn leveleimmel. Többek között azért, mert mostanában elég sokat írok és publikálok olyan témakörben (gazdaságpolitika), amely közelebb áll hozzám. Úgy is mondhatnám, hogy amióta nem csinálom, azóta magyarázom, de leginkább kritizálom.

Most az készített levélíráásra, hogy a *Holmi* márciusi számában elolvastam Lengyel Balázs, Nemes Nagy Ágnes és Vas István le-